

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 4.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2015

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

Előhang a *Doromb* 4. kötetéhez

*Gallyát töröm csak, mert a töve vén:
nem dönthető a korhadt líra fája –
vak föld alá nő visszasz koronája,
s a szó a szájban senki: jövevény.*

*Megköt, felold a vándor szövevény –
hú mindenségben szétfutó gyökérzet
göröngyeként ha pörgök, hörgök, érzek:
a dallam nem változtat szövegén.*

De van szöveg mely falsít dallamán – [...]

Kovács András Ferenc: *J. A. szonettje* (részlet)

Vajon mit éreztek, akik belülről ismerték a régi populáris kultúrát? Szégyenkeztek avíttas vagy csöpögős olvasmányaik, töredékesen megjegyzett dalaik miatt? Megszólták-e azokat, akiknek a kezében ponyvát vagy verses kéziratot láttak, miközben maguk is rejtegettek ilyesmit? Formálták-e a hagyományt, vagy csak kényszerből közlekedtek a *litterae* kopott lépcsőházában? Készen vették a szövegeket, piaci ponyvasátorban, avagy költői-írói öntudattal (esetleg iskolai kötelezettségként) fogtak a versfaragáshoz? Lehet-e szellemes egy antik reminiscencia egy borsodi vőfélyversben, vagy az ilyesmit csak eltévedt, jelentésvesztett kultúrmozsaléknak tartjuk? Kultúra volt-e egyáltalán mindez, avagy ellenkultúra, ál-kultúra? Értékmentés vagy a szellemi igénytelenség jele?

Csupán néhány szempont, amely egy átlagos közköltészeti forrás lapozgatásakor a kutató eszébe jut. Egyértelmű válasz persze egyikre sem adható. Keresni viszont érdemes, hiszen közköltészeti értelemben aligha beszélhetünk egyedi jelenségekről. Minden elem hálózatot alkot közelebbi és távolabbi szövegekkel (gyakran dallamokkal is), s az egész rendszer nyelvszerűen működik, a kultúra különböző korú és státusú javainak állandó vegyítésével. Ovidius így találkozhat Gvadányival és rigmusfaragó diákok termékeivel egy virágénekekben vagy egy tréfás névnapki köszöntőben.

Az olvasó immár a 4. kötetét veheti kézbe egy olyan sorozatnak, amelyről hajdan azt gondoltuk: kísérleti jellegű vállalkozás. Ez vitathatatlanul így van, ugyanakkor évről évre meglepi a szerkesztőt a beérkező anyag változatossága és terjedelme. E mostani kötet mintha azt sugallná: a közköltészet-kutatás valóban több kutatót érdekelhet, mint első látásra gondolnánk, másfelől azt is, hogy a közköltészet és általában a populáris írásbeliség kapcsán hányféle szakterület eredményei fontosak és hasznosíthatók. Ne higgye tehát az olvasó, hogy a *Doromb* sorozat kifejezetten a közköltészet szöveg hagyományával vagy forrásaival foglalkozik. Továbbra is e megfoghatatlan mező határvidékeinek feltérképezése, kölcsönhatásainak, filológiai és társadalmi kereteinek megrajzolása lehet a célunk.

Érlelődik egy mondat, amelyet talán most már nem túlzás leírni. A *közköltészet* láthatólag már nem azt jelenti, mint a 2000-es évek elején. Nem korlátozódik a verses írott folklór történeti rétegeire, de még csak a tágabb közköltészetre, tehát a műköltői termés variálódásának, szétterjedésének tanulságaira sem. Voltaképp megérkeztünk ahhoz az ponthoz, hogy a *népköltészet* analógiájára a folklór jellegű írott populáris műfajok *összességét* jelentse – tehát éppúgy beleértendő a prózai hagyomány, mint a versek és dalok. Így a vizsgált repertoár szélesíthető, a módszertan kölcsönösen csiszolódhat, s egyre többet tudhatunk meg a magyar prózatörténet hézagosan ismert jelenségeiről is.

Köteteinkben évről évre több tanulmány foglalkozik a ponyvakultúrával. Fontosságát, közvetítő szerepének kiterjedtségét sokszor kiemelte már mind az irodalomtudomány, mind a folklorisztika, mégsem került a szakirodalmi érdeklődés homlokterébe. Hogy ezt a távolságot kicsit csökkentsük, a *Doromb* mindenkori szerzőire nagy feladat hárul. Ezt nemcsak saját kutatásaink indokolják, hanem az egyre szélesedő szakmai párbeszéd a közköltészet mibenléte körül. Az utóbbi időben két alapos és meggondolkodtató recenzió jelent meg sorozatunk 2. és 3. kötetéről Zákány-Tóth Péter¹ és Mikos Éva² tollából. Mindkettő felhívja a figyelmet a kutatási terület heterogeneitására, a szerzők egymástól időnként független, máskor szorosabban összefonódó ténykezelésére, egyes következtetések kiérlelttségére, mások talán merészebb vagy még nem teljesen kiforrott állításaira. A sorozatszerkesztő mindezt úgy tekinti, mint olyasmit, ami együtt jár a kutatási téma meghódításával és – szerencsére! – nem központosított értelmezési kereteinek lezáratlanságával. Épp ezért öröm, hogy az előző három kötet visszatérő szerzőin túl a mostani *Doromb* lapjain számos új szerzőt, velük együtt pedig új szempontokat köszönhetünk.

Lássuk, milyen művelődéstörténeti térképet ígér az idei kötet! Szigeti Csaba hatalmas, 2014-ben megkezdett tanulmányának második, befejező része

1 ZÁKÁNY-TÓTH Péter, *A közköltészet mint kulturális praxis*, reciti, 2015, <http://reciti.hu/2015/3534>

2 MIKOS Éva, reciti, 2015, <http://reciti.hu/2015/3477>

további kincseket, „tarkaságokat” ígér Étienne Tabourot, „az Akkordok Ura” *Bigarrures [...] (1572¹)* című poétikai kézikönyvéből. A kötet igazi kuriózum, s immár legalább kivonatosan magyar fordításban is olvasható. Természetesen most se hiányoznak a hazai analógiák a névtelen közköltészetből, Dugonics-tól és Kis Jánostól. E költői játékbolt roskadozó polcain lépten-nyomon rácsodálkozhatunk, hányféle úton juthatnak el e mesterkedő, virtuóz verstechnikák Rabelais-tól a XX. századi disznóviccekgig... Szigeti Csaba másik, szintén francia forrásszövegre épülő tanulmányának sikerült tisztáznia a szerkesztő egyik korábbi *Doromb*-cikkében megbúvó utalást, amely fontosabb, mint bármelyikünk hitte. Szigeti szerint Kultsár István a magyar bordal- és társadal-kultúráról szólva joggal fedezett fel rokon vonásokat a francia *vaudeville*-ekben, a félig mesebelinek tűnő költő, Olivier Basselin félig hiteles, félig utólag konstruált életművében. Mindez egy elég elhanyagolt populáris műfaj nemzetközi kontextusba helyezését és hazai történetének feltárását is segíti.

A hajdan kissé szerencsétlenül „magas”-nak elnevezett kultúra, azaz a mindenkor elít irodalom közköltészeti jelenléte szintén állandó témát biztosít a különböző korszakok kutatóinak. Mostani kötetünkéből ide sorolhatjuk például Hevesi Andrea írását egy Rimay-rímtoposz „szétterjedéséről” – későbbi unitárius zsolnárokban és kuruc kori keservesben. E sorok írója szintén a XVII. század magyar kéziratos lírájában vizsgálódik: milyen szerepet játszanak a madármotívumok a régi szerelmi költészetben (Balassi mintaadó szerepét is figyelemmel követve), létezik-e jelképes „madárnyelv”, vagy csupán a *Physiologus* és más szimbólumtárak hatása tükröződik a versekben?

Neves költők tudatos közköltészeti kapcsolatairól, illetve műveiknek e hagyományláncához fűződő viszonyáról is több újdonságot megtudhat az olvasó. Ilyen értelemben nincs is túl nagy különbség a saját verseit barátai között köröztető, mintegy „kéziratban publikáló” Aranka György (Kerti József), a Veszprém megyei dalgyűjteményéről nevezetes, de közköltési toposzokat is megverselő grafomán Sebestyén Gábor (Vaderna Gábor) vagy az 1849. évi békési betyártámadásokról első kézből értesülő s a kondorosi csárdáról nyomban zsánerdal-füžért író, jóformán közköltői szerepet vállaló Arany János (Seres István) eszközei, szándéka és lehetőségei között. Ide tartozik egy végre-valahára szerzőjét megleelő vers, Kresznerics Ferenc franciacsúfoló dala, aki egyrészt földijét, Faludi Ferencet parafrazeálta, másrészt e sikeres dalocska az 1830-as években már anonim szöveggként bukkant fel – a szerkesztő egy korábbi cikkében még csak ekként vizsgálhatta. De vajon mi okozhatna nagyobb örömet a magunkfajta szövegrégészeknek, mint amikor a szétszóródott kövekből valaki gondolatban újra felépíti a falat?... Szilágyi Mártonnak ez most sikerült.

A közközre került klasszikus magyar irodalmi alkotások sorsa, közköltészeti „újrahasznosítása” is állandó téma a *Doromb*-sorozatban. Ezúttal felfigyelhetünk például néhány átköltött Berzsenyi-versre, amelyeket a költő 1860-as sír-

emlékavatásakor írtak és szavaltak a soproni evangélikus líceum diákjai (Knapp Éva). Nem azért érdekesek persze, mert remekművek volnának, viszont egyértelműen jelzik a niklai költő nyelvi-poétikai örökségének tudatos használatát és imitálását. Hasonló stílusváltás figyelhető meg Fazekas Mihály *Lúdas Matyijá*-nak XIX. századi ponyvakiadásainál (Chikány Judit). A történet, a versforma, a szereplők ábrázolása, sőt végül még az erkölcsi tanulság is gyökeresen megváltozik Tatár Péter átdolgozása nyomán, ráadásul Petőfi-reminiszcenciákkal telítődik a debreceni poéta-főhadnagy hajdani meséje... Tatár Péter, eredeti nevén Medve Imre a dualizmus kori magyar ponyvairodalom egyszemélyes intézménye volt; érdeklődési körébe és *Rege kunyhó* című sorozatába számtalan műfaj és téma belefért. Ennek összetett szerepéről, Tatár kultúraközvetítő és -átalakító munkásságáról Mikos Éva írt átfogó tanulmányt. A világi ponyvák mellett ez a korszak is gazdag természettel örvendeztetni meg a vallásos aprónyomatványok kutatóit. Tüskés Anna a hírneves Bagó nyomda és jogutódai kiadásában megjelent egyházi ponyvák illusztrációit vizsgálja 1834 és 1895 között. Bár képekről van szó, ezek hagyományozódása is közköltészeti vonásokat mutat (a ponyvakiadás alaptermészetén túl), hiszen a címlapok jobbára évszázadok óta vándorló, gyakran külföldi ikonográfiai sémákra vezethetők vissza, s a közölt szövegek kora-stílusa is változatos. Függeléként egy csaknem száz oldalnyi, hiánypótló katalógust készített a vizsgált kiadványokról.

A *Doromb* idei kötete is közöl olyan tanulmányokat, amelyek egy-egy forrás részletes elemzését adják, részben szövegközléssel. Sztankovits János reformkori győri püspök közköltészeti gyűjteménye (Perger Gyula) értékes leletmentésnek számít, jobbára XVIII. századi szövegekkel. Gaal Miklós kéziratos énekeskönyve (1810) valószínűleg Erdélyből származik; Tari Lujza arra tesz kísérletet, hogy a szöveggyűjtemény zenei hátterét, az összeíró dallamismeretét rekonstruálja egykorú és későbbi hangjegyes források nyomán. A reformkor hajnalán, 1826–1828-ban készült egy miskolci diák – később ügyvéd és író-műfordító – versgyűjteménye, s ennek repertoárvizsgálata szintén tanulságos, hiszen Dudok Pál saját versei és kollégiumi-kisközösségi versfaragás mellett a korabeli folyóiratok recepcióját is szemlélteti (Buda Attila).

Külön gondolkört alkotnak a közköltészet „be- és járatait”, hátországát és utóéletét fürkésző tanulmányok. Küllös Imola a régi magyar köznyelv retorikai hagyományáról értekezik Mikes Kelemen *Törökországi levelei* kapcsán, s gazdag példatárral szemlélteti a Rodostóba vetődött székely írástudó otthonról hozott nyelvi kultúrájának folklorikus elemeit, ide értve néhány proverbiumot, közköltészeti idézetet és szófordulatot. Voigt Vilmos szintén a magyar parömiológia egyik fontos XVIII. századi forrásához, a jezsuita Franz Wagner *Phraseologiájához* (1775²) fordul, sürgetve az ott kiadott gazdag közmondás-repertoár mélyebb elemzését. A közköltészeti szövegkincs szájhagyományba kerüléséről két fontos tanulmányt olvashatunk. Tóth Arnold a XVIII. századi

vőfélyversek népköltészetté válásának sokat vitatott témakörét tárgyalja újra a csúfoló funkciók hangsúlyeltolódásai mentén, Steinmacher Kornélia pedig egy Mátyás királyhoz kapcsolt délszláv balladatípusban felbukkanó rémtörténet orvosi hátterét és a mögötte felsejlő történetírói toposzok kapcsolatát vizsgálja.

A kötetet a 2014-ben indított Szemle rovatban két rövid recenzió zárja: az egyik egy tanulmánykötetről szól (Bartók István), a másik egy új monográfiáról.

A szerkesztő köszönetet mond a szerzők elmélyült, invenciózus munkájáért, az évek óta visszatérő és az újonnan érkező kutatók bizalmáért, reflexióiért, Szilágyi N. Zsuzsa tördelői, képszerkesztői és korrektori munkájáért, továbbá Paraizs Júlia és Szabó Dávid angol lektori segítségéért. A kötet az OTKA 104758. sz. pályázat keretében jelent meg.

Csörsz Rumen István

MTA BTK Irodalomtudományi Intézet

**dorombolták
tarka barkán
Sohonnába
fársáng
farkán**